

Çalışma Yaşamında Engelli Kadınların İstihdam Süreçleri: Yozgat Örneği

Hülya ÇAKIR*

Öz

Demografik göstergeleri incelendiğinde engelli bireylerin toplam nüfus içerisindeki oranının yüksekliği, engelli bireylerin sorunlarının toplumda büyük önem taşıdığını ortaya koymaktadır. Nüfusun önemli bir kısmını oluşturan engellilerin çalışma hayatı ve toplumla bütünleşme sorunları, üzerinde çalışılması gereken bir konudur. Yozgat ili örneği özelinde oluşturulan çalışma yaşamında engelli kadınların istihdam süreçleri araştırmasında, derinlemesine görüşmelerle öznel algılamaların önemli olduğunu ifade eden nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme formu aracılığıyla Yozgat'ta ikamet eden 15 engelli kadınla gerçekleştirilen görüşmelerde katılımcıların engellilik durumlarının istihdam süreçlerine etkisi, çalışma süreleri, engellilerin işe girme süreçleri, iş hayatında karşılaştıkları sorunlar ve engelli istihdamının iyileştirilebilmesi için önerileri gibi konu başlıklarında kadınların yaşadıkları durumu nasıl algıladıkları ve anlamlandırdıklarını kendi ifadeleri ile anlayabilmek amaçlanmıştır. Bu çalışmada engelli kadınların istihdam süreçleriyle yaşadıkları sorunlar toplumsal cinsiyet kavramı ile ilişkilendirilerek araştırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Engellilik, Kadın, Toplumsal Cinsiyet, İstihdam, Çalışma Hayatı.

Employment Process of Disabled Women in Working Life: Yozgat Case

Abstract

When the demographic indicators of the societies are analyzed, the high ratio of individuals with disabilities in the total population reveals the importance of the problems of people with disabilities for societies. The working life and integration problems of the disabled, which constitute a significant part of the population, is an issue to be studied. Qualitative research method, which states that human actions contain subjective meanings in the employment processes of women with disabilities in the working life created in the case of Yozgat province, therefore, subjective perceptions are as important as numerical data in human studies. During the interviews conducted with 15 disabled women residing in Yozgat through the semi-structured interview form, how the participants perceived the situation they experienced in the topics of "the effect of disability conditions on employment processes, working times, employment processes of the disabled people, problems they face in business life and suggestions for improving the

Özgün Araştırma Makalesi (Original Research Article)

Geliş/Received: 10.02.2020

Kabul/Accepted: 29.07.2020

DOI: <https://dx.doi.org/10.17336/igusbd.646775>

* Dr. Öğr. Üyesi, Yozgat Bozok Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, Yozgat, Türkiye, E-posta: hulya.cakir@yobu.edu.tr ORCID <http://orcid.org/0000-0001-8115-4076>

employment of disabled people" and It is aimed to understand what they make sense with their own expressions. In this study, the problems experienced by women with disabilities through their employment processes were investigated by associating them with the concept of gender.

Keywords: Disability, Women, Gender, Employment, Working Life.

Giriş

Dünyanın birçok yerinde olduğu gibi Türkiye'de de engelli bireyler temel haklardan yararlanmada ayrımcılıkla karşılaşmaktadır. Engelli bireylerin hakları sorunu ele alındığında ise bu sorunun temelde bir insan hakları sorunu olduğu görülmektedir. Türkiye genelinde engelli bireylerin il bazında dağılımını tahmin eden son araştırma "2011 Nüfus ve Konut Araştırması"dır. Nüfus ve Konut Araştırması sonuçlarına göre, en az bir engeli olan (3 ve daha yukarı yaş) erkeklerde %5,9 olan bu oran kadınlarda %7,9'dur (Url-1). Nüfusun önemli bir kısmını oluşturan engellilerin çalışma hayatı ve toplumla bütünleşme sorunları üzerinde çalışılması gereken bir konudur. Geleneksel/ataerkil toplumsal yapılarda kadınlar görünürlük, inisiyatif alma ve özgürlük konumunda daha edilgen durumdadır. Dezavantajlı grupta yer alan engelliler ve bir alt başlık olarak kadın engelliler açısından mevcut durumun nasıl olduğuna dair daha önce Yozgat'ta gerçekleştirilen bir çalışmanın olmaması araştırmanın ortaya çıkmasında etkili olmuştur. Bu çalışmada Yozgat ilindeki engelli kadınların aktif işgücüne katılım oranları, istihdamda yer almanın kamusal alanda görünürlüğe etkisi ve engelli olmanın çalışma hayatında yarattığı sorunlar ele alınıp değerlendirilmiştir.

1. Engellilik

Engelli, doğuştan veya sonradan herhangi bir nedenle bedensel, zihinsel, ruhsal, duysal ve sosyal yeteneklerini çeşitli derecelerde kaybetmesi nedeniyle toplumsal yaşama uyum sağlama ve günlük gereksinimlerini karşılama güçlüğü olan ve korunma, bakım, rehabilitasyon, danışmanlık ve destek hizmetlerine ihtiyaç duyan kişidir (T.C. Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı, 2008: 34). Birleşmiş Milletler Engelli Hakları Bildirgesi "kişisel ya da sosyal yaşantısında kendi kendisine yapması gereken işleri herhangi bir noksanlık sonucunda yapamayanları engelli olarak tanımlamaktadır" (Url-2). İlk olarak Dünya Sağlık Örgütü 1980 yılında Yetersizlik, Özürlülük ve Engelliliklerin Uluslararası Sınıflandırılması (*International Classification of Impairments, Disabilities and Handicaps-ICIDH*) isimli bir sınıflama sistemini geliştirmiştir. ICIDH, özürlülük olgusunu üç kategoride ele almıştır (Minaire 1992, Akt. Bilsin ve Başbakkal, 2014: 66).

Yetersizlik (Impairment): Vücudun zihinsel, fiziksel veya işlevsel bozukluğudur. Yetersizlik doku, organ, fonksiyonel sistem ya da vücut mekanizmasındaki psikolojik, fizyolojik veya anatomik yapı ve fonksiyonların geçici, sürekli kaybı ya da anormalliğini ifade eder.

Özürlülük (Disability): Yetersizlik sonucu fonksiyonel kapasitede azalma ya da kayıptır. Yetersizlik sonucu günlük aktiviteleri içeren beklenen davranış ve fonksiyonlarda eksiklik ya da aşırılıktır.

Engellilik (Handicap): Bir yetersizlik ya da özürlülük sonucu oluşan, toplum tarafından kişiden beklenen bireysel performans veya durumdan sapmaya neden olan toplumsal bir bozukluk olarak ifade edilir. Engellilik, yetersizlik ve özürlülüğün sosyal ve çevresel sonuçlarıdır.

Türkiye Özürlüler Araştırması (2002) sonucuna göre engelli nüfusun toplam nüfus içindeki oranı %12,29'dur. Engelliler engel durumlarına göre ana hatlarıyla

zihinsel, ruhsal ve bedensel olarak tasnif edilirken; bedensel engelliler ise kendi aralarında görme, işitme, konuşma ve ortopedik engelli olarak dört kısma ayrılmaktadır. 2002 yılında T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Başkanlığı ile T.C. Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı'nca yapılan Türkiye Özürlüler Araştırması'nda da engel türleri ortopedik, görme, işitme, dil ve konuşma, zihinsel engellilik ve süregelen hastalık olmak üzere altı başlıkta ele alınmıştır (DİE, ÖİB, 2002)

TÜİK tarafından 2011 yılında yapılan nüfus araştırmasına göre; toplam nüfusun %6,6'sının en az bir engeli bulunmaktadır. Tüm nüfustaki işsizlik oranı %7,9 iken, engelli nüfusta bu oran % 8,8'dir (TÜİK Nüfus ve Konut Araştırması, 2011). 2015 nüfus sayımına göre Türkiye'de toplam nüfusun %3,78'i okuma yazma bilmezken bu oran engellilerde üç kat daha fazladır. TÜİK 2019 işgücüne katılma oranlarına bakıldığında; en az bir engeli olan nüfusun işgücüne katılma oranı erkeklerde %35,4, kadınlarda %12,5, toplamda ise %22,1'dir (Url-1). Tüm bu istatistikler göz önüne alındığında engelliliğin görmezden gelinecek, ihmal edilecek bir olgu olmadığı görülmektedir.

2. Ataerki ile Çalışma Hayatı İlişkisinde Engelli Kadınlar

Ataerki ideolojinin hüküm sürdüğü toplumlarda engelli ve kadının yaratılışı itibariyle güçsüz ve zayıf olduklarına inanılmaktadır ve bu yüzden kadın ve engellilerin toplumsal yaşama katılımı sınırlı olmaktadır. Engelli birey, ailesinin yanında, evinde yaşamını sürdürmekte ve toplumdan soyutlanmaktadır. Benzer şekilde kadının da ataerki ideoloji nedeniyle çalışma hayatına katılımı sınırlı olmakta, evde yemek hazırlama, çocuk bakma, temizlik yapma gibi ev içi görevleri üstlenmesi beklenmektedir. Kadının toplumsal cinsiyet rolü olarak hizmet vermesinin, erkeğin ise hizmet almasının gerektiğine ilişkin bir anlayış bulunması da bu eşitsiz görev dağılımının önemli bir sebebidir. Kadınların çalışma hayatına atılımı ile bu çifte yük ile uğraşmak zorunda kalmaları nedeniyle istihdamları sınırlı olmaktadır (Karabulut, 2017: 25).

Ucuz emek gücü olarak kadınlar, kapitalistler için cazip birer kaynakken, ev içindeki erkek açısından otoritelerini sarsan unsurlar olarak görülmüştür. Bir yandan özel alanın düzenlenmesi problemi açığa çıkarken diğer yandan ücretlerin aşağıya çekilmesi erkek işçinin çalışacak iş bulamamasına sebep olmuştur. Bu durum kadınların emek piyasasından çekilmesi düşüncesini geliştirmiştir (Kautsky, 1971; Hartmann, 2012: 182). Kadınların ucuz emek gücü olarak sömürülmesi kapitalizmin minimum maliyet, maksimum kar felsefesine hizmet ederken; erkek istihdamını azaltmasıyla da ataerkilliği olumsuz etkilemiştir. Ataerki sistem toplumsal cinsiyet kalıpyargıları aracılığıyla kadın ve erkeklerin cinsiyet rolleri (rol ve faaliyetler) ve özelliklerine (psikolojik veya davranışsal) ilişkin olarak kadınları özel alana; erkekleri kamusal alana yönlendirerek süreci kendi adına işler hale getirmiştir.

Fine ve Asch (1981:242)'e göre toplumumuzda erkek olmak, güçlü, iddialı ve bağımsız olmak; kadın olmaksızın güçsüz, edilgen ve bağımlı olmak anlamına gelmektedir; ikincisi engellilerin toplumsal stereotiplerine uygundur. Her iki kategori için, kadının payına edilgenlik ve güçsüzlük düşmektedir. Engelli kadınlar kadın olmaları nedeniyle yaşadıkları ataerkillik sebebiyle ayrımcılığa ek olarak engelli olmalarının sonucunda ikinci kez ayrımcılığa uğramaktadırlar. Dünya Engellilik Raporu'nda belirtildiği üzere engellilik ile dezavantaj arasında bir ilişki söz konusu olmakla beraber, engelli insanların hepsi eşit derecede dezavantajlı değildir. Engelli kadınlar, kendilerini işlevsiz hale getiren engellerin yanı sıra toplumsal cinsiyet ayrımcılığına maruz kalmaktadırlar (Dünya Engellilik Raporu, 2011:2). Ataerki düzen, kadının topluma yaptığı katkıları görmezden gelerek kadını ikinci cins olarak görür. Kadın, erkeğin belirlediği sınırları aşamaz ve özel alandan kamusal alana kolayca geçemez. Engelli kadın, bir taraftan kadın olduğu için engelli erkeklerin tahakkümüne mahkûm edilmeye çalışılırken, diğer taraftan da ne yazık

ki engelli olduğu için yaşamın tüm alanlarında ayrımcılığa maruz kalmaktadır. Engelli kadın açısından toplumsal cinsiyete baktığımızda ise, bu sistemde engelli kadın aslında yoktur; hiç görünmez. Ataerkil düzen kadını özel alana sıkıştırmışken, engelli kadını özel alanda dahi istemez (Aksaç, 2017: 56-57). Engelli bireylerin çalışma hayatına katılımları için ön koşul olan çalışma alanlarının düzenlenmesi hususunun gerçekleşmemesi nedeniyle istihdam edilmeleri sınırlı kalmaktadır.

2.1. Engelli Kadınların Eğitim ve İstihdam Durumları

Dünya çapında, engelli olmayan insanlara kıyasla engelli insanlar; daha olumsuz sağlık durumuna, daha düşük eğitim başarısına ve iktisadi katılıma, bunun yanında daha yüksek yoksulluk oranlarına sahiptirler (Genç, 2015: 65). Kadın istihdamı konusunda birçok ülkede yapılan ampirik çalışmalar, özellikle 1970'li yıllardan itibaren, kadın istihdamında izlenen artışın, tüm iş ve meslek kategorilerinde olmadığını, ya hizmet sektörü gibi geleneksel olarak kadınların çalıştığı mesleklerde meydana gelen artıştan ya hızla kadınlaşan yeni sektörler yoluyla ya da bazı mesleklerin erkek mesleği olmaktan çıkıp kadın mesleğine dönüşmesiyle gerçekleşmektedir (Şenesen, Pulhan ve Özar, 2000: 9).

Türkiye'de kadınların işgücüne katılımı önündeki engeller arasında toplumsal cinsiyet eşitsizliği, aile ve toplumsal yapı, düşük eğitim düzeyleri, yasal düzenlemeler, sosyo-ekonomik faktörler ve emek piyasasının talep yapısı sayılabilir. Küresel Toplumsal Cinsiyet Uçurumu Raporu'na (2009) göre, "ekonomik katılım ve fırsatlar" sıralamasında Türkiye'nin 134 ülke arasında 130. sırada yer alması kadınların işgücüne katılımı ve istihdamı konusunda dünya sıralamasında geride bulunduğu göstermektedir. Uluslararası değerlendirme kriterlerine göre cinsiyet eşitliğinin sağlanması ve kadınlara sunulan olanaklar açısından iyi bir noktada olduğumuz söylenemez.

Engelli kadınların istihdamı konusunda da bu engeller süreci olumsuz etkileme özelliklerini korumaktadır. Ataerkil ilişkiler üzerine kurulu toplumsal yapılarda inşa edilen özel alan - kamusal alan ayrımı kadınlara daha çok özel alanda hareket imkânı tanımakta; eğitim ve istihdamda yaşanan eşitsizlikler kamusal alanda varlık göstermelerini karar mekanizmalarında çoğunlukla yer almamaları ya da edilgen olmalarının yarattığı öteki ve nesnel konuları nedeniyle toplumsal kaynaklara erişimleri sınırlı kalmaktadır. Kadınların eğitim almalarının önüne geçilmektedir ve ataerkil ideoloji nedeniyle toplumda kadınların eğitim almalarının gereksiz olduğuna ilişkin yaygın bir anlayış söz konusudur (Karabulut, 2017: 14). 2010 yılında yapılan Engellilerin Sorun ve Beklentileri Araştırması'na göre ortopedik, görme, işitme, dil/konuşma ve zihinsel engelli nüfus içerisinde okuma yazma bilmeyen kadınların oranı %48,01 iken; bu durum erkeklerde %28,14 olarak belirlenmiştir (Başbakanlık Özürülüler İdaresi Başkanlığı, 2010:5). Türkiye'de engelli öğrencilerin eğitim hizmetlerinden yararlanma oranları son yıllarda artış gösterse de engelli öğrencilerin okullaşma oranı hala olması gerekenin çok gerisindedir. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı verilerine göre engellilerin %41'i okuma yazma dahi bilmemektedir. 2014'te ise toplam üniversite öğrencileri içindeki engelli öğrenci sayısı sadece 10.000'de 18'dir, yani üniversitede okuyan her 1000 öğrenciye karşılık, 2'den az engelli öğrenci bulunmaktadır (Akbulut, 2017: 30).

Eğitimde yaşanan tüm bu olumsuzluklar doğrudan istihdama yansımaktadır. Eğitim düzeyi düşük olan kadınlar çalışma yaşamında da var olamamakta kamusal alanda yer alamayarak özel alana hapsolmektedir. Toplumsal cinsiyetin içinde yaşanan toplumun kültürel unsurlarından beslenmesi ve bireyler roller atfetmesiyle içselleştirilen yargılar, kadınların toplumsal hayatta cinsiyet eşitsizliğine maruz kalmalarına ek ve bu durumun uzantısı olarak eğitim, sağlık ve bazen yaşama haklarını

ellerinden alabilmektedir (Vatandaş, 2007: 48-49). Toplumsal cinsiyet eşitsizliğine maruz kalarak ikincilleştirilen, eğitim hakkı ihlal edilen kadınların sıklıkla da özel alanda çocuk, yaşlı ve hastaların bakımından sorumlu atfedilmesi, iş piyasasının dışında kalmalarına neden olmaktadır (Yılmaz, 2008: 1-4). Kadınların yaşadıkları bu durumlara ek olarak engellilik maruz kalınan olumsuzlukları artırmaktadır. 2011 yılında yayımlanan Dünya Engellilik Raporu'nda yer alan istatistikler de bu kanıyı destekler niteliktedir. Engelli olmayan erkeklere (%65) ve kadınlara (%30) kıyasla engelli erkeklerin (%53) ve kadınların (%20) daha az istihdam edildiklerini göstermektedir. Görülen o ki engelli bireylerin istihdam edilmesi herhangi bir engeli bulunmayan bireylere nazaran daha düşüktür. Kadınların işgücüne katılımı açısından "ikincil işgücü" olma özelliği engelli kadın işgücünün istihdamını olumsuz yönde etkilemekte ve engelli kadın işgücünün ekonomik faaliyetlere katılımını kısıtlamaktadır. Engelli bireylerin çalışma hayatına katılımları için ön koşul olan çalışma alanlarının düzenlenmesi hususunun gerçekleşmemesi nedeniyle istihdam edilmeleri sınırlı kalmaktadır. Özellikle engelli kadınların istihdamından kaçınılmakta, istihdam edilseler dahi vasıfsız işlerde düşük ücretli çalıştırılmaları söz konusu olmaktadır (Karabulut, 2017: 25).

Engellilerin toplumsal yaşama tam katılımlarının sağlanmasına yönelik kamusal alanda iyileştirmelerin yapılması, onların çalışan, kazanan ve kendilerine yeten bireyler olmaları için desteklenmeleri toplumsal yaşamın gereğidir (Yıldırım vd. 2011: 12). Ancak özellikle engelli kadın işgücünün ücret karşılığı istihdamında birden çok değişken etkilidir. Engelli kişilerin ücret karşılığı istihdamını belirleyen değişkenler arasında engelli kişinin mesleki bilgi ve tecrübe eksikliği, finansal teşviklerin yetersizliği, iş başvurusu ve mülakatta yaşadıkları sorunlar, işverenlerin bazı işlerin engellilere uygun olmadığına ilişkin kanılarını güçlendirmekte ve bu durum işveren ayrımcılığı olarak kabul edilmektedir (Burchardt, 2001:4). Türkiye'de bölgeler arası sosyo-ekonomik gelişme düzeyi farklılıkları da engelli kadın işgücünün ücret karşılığı istihdamında belirleyicidir. Engelli nüfusun bölgeler itibariyle dağılımında, engelli nüfus Marmara Bölgesi'nde yoğunudur. Burayı sırasıyla Ege ve İç Anadolu Bölgesi takip etmektedir. Yüksek sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyine sahip bölgelerde, kadın işgücünün ücret karşılığı işgücüne katılım oranının yüksekliğine bağlı olarak, bu bölgelerde engelli kadın işgücünün ücret karşılığı istihdam edilme olasılığının yüksek olduğunu söylemek mümkündür. Engelliler araştırmasına göre, engelli kadın işgücünün ücret karşılığı iş bulma şansı ile Türkiye'de bölgesel gelişme düzeyi arasında doğrusal bir ilişki bulunmaktadır (Kuzgun, 2008: 60). Engellilerin sosyal güvenlik kapsamında olup olmama durumları da işgücüne katılım konusunda önemli bir göstergedir. Özürlüler İdaresi Başkanlığı'nın 2006 yılı verilerine göre engelli erkeklerin %82,96'sı aktif sigortalıken; engelli kadınlar için bu oran %2,96'dır. Bu oran engelli kadınların sağlık yardımlarından pasif sigortalı olarak yararlanmalarının yanında engelli kadın işgücünün, işgücüne katılım oranının düşüklüğünü de göstermektedir.

3. Yozgat'ta İstihdam

Türkiye İstatistik Kurumu'nun en son il düzeyinde veri açıkladığı 2013 yılı istatistikleri incelendiğinde, Türkiye genelinde işgücüne katılım oranı %50,8 iken Yozgat ilinde işgücüne katılım oranı %51,5 olarak gerçekleşmiş olup Türkiye ve bölge ortalamasına göre (%50,7) dengelidir. Yozgat'ın dışarıya ciddi anlamda göç veren il konumu göz önünde bulundurulduğunda dışarıya göçün iş için olduğu ve iş bulanların gittikleri illere yerleştikleri söylenebilir. Yozgat'ın işsizlik oranı %8,6'dır. Yozgat'taki bu işsizlik oranı, %9,7 olan Türkiye ortalamasının ve %9,6 olan bölge (Kayseri, Sivas, Yozgat) ortalamasının altındadır (İŞKUR, 2018:1).

Tablo 2. TÜİK Verilerine Göre Temel Göstergeler (2014 ve sonraki verileri yayınlanmadığı için 2013 verileri baz alınmıştır.)

YOZGAT	İşgücüne Katılım Oranı	İşsizlik Oranı	İstihdam Oranı
2008	39,4	12,2	34,6
2009	41,7	11	37,2
2010	46,9	12,7	40,9
2011	49,4	7	45,9
2012	53,2	6,1	50,0
2013	51,5	8,6	47,1

İşgücüne katılım oranı Yozgat ilinde 2012 yılında %53,2 iken 2013 yılında %51,5'e (1,7 puan) düşmüştür. İşgücüne katılım oranı Türkiye'de 0,8 puan artarken Yozgat'ta 0,7 puan azalmıştır. Tablodaki beş yıllık veriler değerlendirildiğinde; işgücüne katılım oranının istikrarlı artışına rağmen işsizlik ve istihdam oranlarında dönemsel artış ve azalışlar yaşandığı görülmektedir. Tablodaki veriler istihdam olanaklarının nüfus artış hızını yakalayamadığı belirtmek de önemlidir.

3.1. Yozgat'ta Engelli Kadın İstihdamı

Yozgat engelli istihdam raporlarına bakıldığında 2009 yılı verilerinde sadece toplam 29 engellinin istihdam edildiği, sayının kadın ve erkek özelinde belirtilmediği görülmektedir. 2009-2017 yılları arasında istihdam edilen toplam kadın engelli sayısı ise 28'dir. Bu sayının içerisinde 2009 raporunda toplamda 29 verisi kadın ve erkek özelinde belirtilmediği için dâhil edilememiştir. İŞKUR kanalı ile işe girenlerden normal statüdeki kişilerin istihdamı %99,48 (2106 kişi) iken, engellilerin istihdamı %0,52'dir.

Tablo 3. İŞKUR Yozgat İl Müdürlüğü (2009-2017 Raporları)

İŞE YERLEŞTİRME (ENGELLİ)					
YILLAR	Kadın	Erkek	Toplam	Kadın (%)	Erkek (%)
2009	-	-	29	-	-
2010	1	17	18	5,56	94,44
2011	4	45	49	8,16	91,84
2012	4	63	67	5,97	94,03
2013	6	99	105	5,71	94,29
2014	7	76	83	8,43	91,57
2015	5	71	76	6,58	93,42
2017	1	10	11	9,09	90,91

Yukarıdaki tabloda İŞKUR tarafından işe yerleştirmede kadın ve erkek engelli bireylerin işe yerleştirilme sayılarında ciddi bir fark olduğu görülmektedir. Ayrıca kadın engellilere baktığımızda 2017 yılında sadece 1 engelli kadının işe yerleştirilmiş olmasıyla engelli kadın istihdamının kısıtlılığı görülmektedir.

Bu tablo aynı zamanda kayıtlı, sigortalı istihdam oranının düşüklüğünü göstermesi açısından önem taşımaktadır. Genel olarak kadın istihdamının büyük çoğunluğunun kayıtdışı (evde çalışma, esnek saatler, parça başı iş gibi) olması durumunun engelli kadın istihdamında da değişmediği görülmektedir. İstatistiki verilerde kayıtdışı rakamların resmi istatistiklere taşınamaması da sağlıklı ve güncel

veriye erişimi engellemektedir.

4. Araştırmanın Yöntemi

Yozgat'ın merkez ve köylerinin istihdam koşullarında yaşanan olumsuzluklar dolayısıyla sürekli göç vermesinin dezavantajlı grupta yer alan engelliler ve bir alt başlık olarak kadın engelliler açısından değerlendirilmesine dair daha önce Yozgat'ta gerçekleştirilen bir çalışmanın olmaması araştırma bölgesinin seçilmesinde etkili olmuştur. Ayrıca araştırmacının da burada ikamet etmesinin sahayı doğrudan gözlem olanağı yaratması ve araştırmacıya zaman, maliyet avantajı sağlamıştır. Araştırmanın saha çalışması 2018 yılının Nisan-Eylül aylarında gerçekleştirilmiştir.

Yozgat'ta ikamet eden 15 engelli kadınla derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Araştırmada bir ağıdaki örnek olayla başlanıp, daha sonra o örnek olaydan aldığı bağlantılı ilişkilerle ilgili bilgilere dayanarak başka örnek olaylar belirlediği ve süreci tekrarladığı bir örnekleme türü olan kartopu örnekleme ile engelli kadınlara ulaşılmıştır. Kartopu örneklemede önemli olan her bir kişinin ya da birimin bir diğeriyle doğrudan ya da dolaylı bir bağlantıyla bağlı olmasıdır (Neuman, 2008: 324). Yarı yapılandırılmış görüşme formu aracılığıyla derinlemesine görüşmelerin gerçekleştirildiği çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Katılımcıların engellilik durumlarının istihdam süreçlerine etkisi, çalışma süreleri, engellilerin işe girme süreçleri, iş hayatında karşılaştıkları sorunlar ve engelli istihdamının iyileştirilebilmesi için önerileri gibi konu başlıklarında kadınların yaşadıkları durumu nasıl algıladıkları ve anlamlandırdıklarını kendi ifadeleri ile anlayabilmek amaçlanmıştır. Bu doğrultuda görüşmelerden önce yapılan literatür çalışması sonucunda elde edilen bilgiler ve daha önce yapılmış bazı araştırmalardan yararlanılarak düzenlenen yarı yapılandırılmış görüşme formunun taslağı oluşturulmuş, sahada uygulanabilirliğini anlamak amacıyla çalışma hayatında aktif olarak yer alan 2 engelli kadın ile pilot çalışma gerçekleştirilmiştir. Geri bildirimler sonucunda bazı sorularda revizyona gidilmiştir. Görüşmelerde katılımcıların ses kayıt cihazı kullanılmamasına ilişkin talebi üzerine saha verileri görüşme notları olarak yazılı metin haline getirilmiştir. Araştırmada nitel verilerin betimsel analizi gerçekleştirilmiş; doğrudan alıntılarla araştırmaya ilişkin veri üst tema, kategori ve alt tema altında betimsel yaklaşımla sunulmuş ve temalar arası ilişkiler ortaya konulmuştur.

5. Araştırmanın Bulguları

Araştırma soruları "engellilik durumu, çalışma süresi, engellilerin işe girme süreçleri, iş hayatında karşılaşılan sorunlar ve engelli istihdamının iyileştirilebilmesi için neler yapılabileceği" konu başlıkları altında değerlendirilmiştir.

5.1. Katılımcıların Sosyo-Demografik Analizi

Görüşülen katılımcılar 18-44 yaş aralığındadır. Katılımcıların tamamının okuma yazması vardır. En düşük eğitim seviyesi ilkokul, en yüksek eğitim seviyesi lisanstır. Aylık gelirleri sabit olmamakla birlikte, ortalama aylık gelirleri asgari ücret seviyesinde olduğu görülmektedir (Ek 1). Bu durum sosyo-ekonomik seviyelerinin düşük olmasına sebebiyet vermektedir.

5.2. Engellilik Durumları

Görüşme gerçekleştirilen 15 katılımcının engellilik durumlarına bakıldığında; 3'ü dil ve konuşma engelli kadın (dil yuvarlama ve ileri kekemelik), 7'si ortopedik engelli

kadın (kalça çıkıklığı, topallık, duruş bozukluğu, kamburluk), 3'ü işitme engelli kadın ve diğer 2 katılımcı da süregelen hastalığı olan kadınlardır. Görüşmelerde herhangi bir engel kota veya kriteri belirlenmemiş, kartopu örneklem tekniği ile diğer engelli kadınlara ulaşılmıştır. Görüşmeler doğrudan araştırmacı tarafından yapılmıştır. İşitme engelli katılımcıların tamamı işitme cihazı kullandığından iletişimde herhangi bir sorun yaşanmamıştır.

Katılımcıların görüşmelerde işverenlerin işlerinin niteliklerine göre engelli bireyler arasında tercihte bulduklarını, engel yüzdesinin düşük olmasının tercih kriterlerinde belirleyici olduğunu ifade etmeleri de görüşme notları arasında yer almaktadır. Katılımcıların 7'si doğuştan, 8'i ise sonradan engellidir. Katılımcılar hayatlarını engel durumlarına göre şekillendirmek zorunda kaldıklarını çeşitli şekillerde ifade etmişlerdir.

"...Konuşma engelli olmam dolayısıyla toplumsal hayatta kendimi rahat ifade edemiyorum. Düzeltmeye çalıştım ancak çok küçük yaşlarda sürece müdahale edilmediği için şimdiki çabalarım işe yaramıyor. Eğer böyle bir sorunum olmasaydı öğretmen olmak isterdim (X, 35, Evde işleme yapıyor).

"...Akdeniz anemisi rahatsızlığım dolayısıyla hayatım boyunca gerek ataklarım gerekse de bende yarattığı genel halsizlik durumu dolayısıyla gerçekleştirmek istediklerimi yapamadım. Eğer bu hastalığım olmasaydı eminim her şey şimdikinden çok daha farklı olurdu. Evliliğim de devam edebilirdi (Ş, 38, Apartman görevlisi).

Katılımcıların doğuştan veya sonradan engelli olmaları arasında da kabullenme ile ilgili sorunlar yaşadıkları görülmüştür. Özellikle engelliliğin sonradan hayatlarına dâhil olmasıyla gelecek planlarının önemli ölçüde etkilendiğini ve sürekli olumsuzluğa doğru evrilen bir hayatı yaşamaya başladıklarını ifade etmişlerdir.

5.3. Çalışma Süresi

Görüşülen katılımcıların büyük çoğunluğunun asgari ücret veya daha da altında aylık gelir sahibi olmaları dolayısıyla sosyo-ekonomik düzeylerinin düşük olduğu görülmektedir. Bazılarının ailelerinin geçimine katkı sağlamak bazılarının ise kendi ayakları üstüne durabilmek için çalışmaları gerekmektedir. Engellerinin yüksek standartlı işlere girmelerine "engel" olduğunu düşünmeleri dolayısıyla erken yaşlardan itibaren olumsuz şartları (kayıtdışı, sigortasız vb.) olan işlerde dahi çalışmayı kabul etme durumları söz konusu olabilmektedir.

"Evde parça başı işleme işini yapıyorum zaten engelim de dışarıda çalışmama çok olanak sağlamıyor doğuştan değil sonradan engellyim. İşitme cihazı kullandığım halde çok az duyabiliyorum. Kayıtlı ve sigortalı bir işim yok ancak zaten böyle bir işi bu kadar işsiz olduğu bir ülkede bana verilebileceklerini de düşünmüyorum. O yüzden koşulları hiç sorgulamadan emeğimle kazanç elde etme peşindeyim, 15 yaşından beri bu işi yapıyorum" (Q, 19, Evde işleme yapıyor).

Engelli bireylerin çalışması onların topluma kazandırılması demektir. İş hayatında aktif olarak rol alan, iş yerinde diğer çalışanlarla eşit haklara sahip olarak yer alan engelli bireyler motivasyon açısından da kendilerini yeterli hissedecekler, kendilerine olan güvenleri ve saygıları da artacaktır (Güney ve Göller, 2014: 1015). Kadınların çalışma yaşamına katılımlarını ve bu katılım sonrası iş tercihlerini belirleyen temel etkenlerden biri de işyerinde toplumsallaşmayla bağlantılıdır (Eyüboğlu, Özar ve Tanrıöver, 2000: 89). Katılımcıların tamamında çalışmayı ayrıca "hayata katılmak için bir fırsat olarak görmeleri" olarak anlamlandırdıkları görülmektedir.

"...Çalışıyor olmanın bizler açısından önemi daha büyük, az ya da çok gelir sağlamanın yanı sıra, aile kurmaya yardımcı olmakta, toplumdaki dışlanmak yerine içlerine girmemize yardımcı olmakta" (Y, 44, Terzi).

Alt sosyo-ekonomik sınıflarda kadınların çalıştıkları işyerleri ve çalışma ortamları, genellikle zaten cins ayrımına göre düzenlenmiş olduğundan (kadınların çoğunlukta oldukları konfeksiyon atölyeleri, fabrikalar ya da enformel sektörde temizlik, çocuk bakımı vb. ev hizmetleri) bu kesimdeki kadınlar işyeri/işveren düzeyinde bir cinsiyet ayrımı yapıldığı kanaatine sahip değildirler (Eyüboğlu, Özar ve Tanrıöver, 2000: 125). Ancak belli bir bilinç düzeyinde olunması farkındalık yaratmaktadır. Eğitim seviyesi yüksek olan kadınlar kayıtlı işlerde daha yüksek oranda istihdam edilmektedir. Katılımcıların sürekli bir işte çalışma süresi kayıtlı, sosyal güvenceli işlerinin olup olmamasına göre değişkenlik göstermektedir.

"... Emeğimin karşılığında ücretimi almam, sigortanın olması, düzenli ve sürekli bir işimin olması sadece çalışıyor olmamı sağlamadı hem geleceğe güvenle bakmamı hem de hayatımı düzenlememi, hayata katılmamı sağladı (Z, 29, İŞKUR tarafından işe yerleşti).

Ekonomik politikalar ve değişen iş organizasyonları, küresel ekonomik krizlerin yol açtığı kitlesel işsizlikler enformelleşmeyi hızlandırmaktadır. Kadınlar daha düşük ücretlerle, güvencesiz ve eğreti işlerde, sendikasıız ve sosyal güvencesiz çalışmak zorunda kalmaktadır. Bu süreçte, enformelleşmenin getirdiği eşitsizlik, güvencesizlik, eğretilik ve yoksulluğun etkilerini en fazla yaşayanlar kadınlardır (Erdut, 2005: 46). *"5 yıldır çalışıyorum. İşleme işi neredeyse işverenimiz de oluyor. Aynı kişiyle çalıştığım en uzun süre 6 ay oldu (L, 35, Evde İşleme yapıyor).*

Enformel ekonomide çoğunlukla dezavantajlı gruplar (kadın, çocuk, yaşlı vb.) işgücü olarak kullanılmaktadır. Enformel sektör aynı zamanda işgücü piyasasının kuralılaşmasına da neden olduğundan bu sektörde istihdam edilen engelli kadınlar sıklıkla iş değiştirmek zorunda kalmakta dolayısıyla sık iş değiştirerek kısa süreli çalışmaktadırlar.

5.4. İşe Girme Süreçleri

Katılımcılar kurumsal anlamda iş arama sürecine girdiklerini, bu amaçla İŞKUR başvurusu yaptıklarını ancak uzun süre herhangi bir geri dönüş alamadıklarını belirterek kamu kuruluşlarında engelli olarak istihdam ediliyor olmanın alım azlığı dolayısıyla imkânsıza yakın olduğunu bu durumun da kendilerini kayıtdışı istihdama yönelttiğini belirtmişlerdir. Kadınların ifadeleri çalışma şekillerinin literatürdeki Atipik çalışmaya yöneldiğini göstermesi açısından önemlidir. Tipik çalışmanın aksine zaman ve işyeri açısından esnetilmiş çalışma şekillerini içeren Atipik çalışma kadınların yaygın istihdam şeklidir. Zaman yönünden atipik çalışan kadınlar; kısmi süreli, yevmiyeli, arizi; istihdam şekli yönünden atipik çalışan kadınlar ise; evde çalışan, kendi adına çalışan ve ücretsiz aile çalışanıdır. Atipik çalışma şekilleri genellikle, içinde düzensizliği, kuralılaşmazlığı ve korumasızlığı barındıran eğreti istihdamın çeşitleri olarak ortaya çıkarlar. Türkiye’de Atipik çalışanlar büyük ölçüde iş ve sosyal güvenlik hukukunun kapsamı dışında bırakılmışlardır (Karadeniz, 2011: 83-91).

Kayıtdışı istihdamda taleplerinin az ve ücretlerinin düşük olması durumunda işverenler tarafından istihdam edildiklerini aksi bir durumda ise uzun süre işsiz kalabildiklerini, engelli olma durumunu işverenlerin minimum maliyet, maksimum kâr sürecine dönüştürdüklerini ifade etmişlerdir.

"...İŞKUR meslek edindirme kursuna (kuaförlük) katıldım, aynı zamanda iş başvurusunda bulundum. Kursu tamamladım ancak iş başvurusu ile ilgili 5 yıldır herhangi bir dönüş olmadı. Ben de bu kadar uzun süre bekleyemem evimi geçindirmem lazım onun için bir şirkette temizlik görevlisi olarak çalışıyorum (M, 27, Temizlik görevlisi).

Literatürde kota, korumalı işyerleri gibi yöntemler engelli istihdam yöntemleri arasında sıralanmaktadır. Kamusal hayatta en görünen ve toplumca bilineni kota sistemi olarak bilinen istihdam alanında işverenlerin belirli bir oranda veya sayıda engelli

çalıştırmasının mecburi kılınmasına ilişkin yöntemdir (Genç ve Çat, 2013: 375-376). Bu yöntem sosyal politika olarak da uygulanmıştır. Görüşmelerde katılımcılar da kota yöntemi ile engelli istihdamının arttırılacağını düşündüklerini ve böyle bir pozitif ayrımcılığa ihtiyaçları olduğunu ifade etmişlerdir. Görüşmelerde kadınlar kamuoyunda engelli istihdamı için yapılmakta olan veya yapılması planlanan koşulların gündelik hayatta aktif olarak uygulanmadığını ve bu konuda mağduriyet yaşadıklarını belirtmişlerdir.

"...Çevremde insanlar sanki ben iş beğenmiyormuşum gibi davranıyor. Çünkü haberlerde Engelli Personel Sınavı ile düşük puanlarla insanların atandığını ya da her kurumun çalışan normal personel sayısına oranlanan düzeyde kotaya uygun olarak engelli istihdam edeceği bilgisi dolayısıyla, ben kaç yıldır bekliyorum ama sonuç yok" (N, 35, Evde İşleme yapıyor).

İşgücüne katılımı etkileyen pek çok sebep olmakla birlikte bunların en önemlileri arasında eğitim yer almaktadır. Küreselleşen dünyada gelişen teknoloji ve enfomasyon akışı içinde vasıflı işçiye duyulan ihtiyaç artmaktadır. Vasıflı bir işte çalışmak da mesleki enfomasyon gerektirmektedir. Kadınların aile ve toplum içinde kişisel anlamda güçlenmelerini sağlayacak kaynaklara ulaşabilmelerinde eğitim oldukça önemlidir.

"Ailemde cinsiyet eşitsizliğine maruz kalmadım. Babam ve annem kısıtlı da olsa her türlü imkânlarını eğitim almam için seferber etti. Özellikle babam benim kadın ve engelli olmam dolayısıyla kendi ayaklarının üzerinde durmamın önemli ve gerekli olduğunu düşünüyordu. Lisans eğitimimi tamamladım, bu da iş bulmamda bana çok büyük avantaj sağladı" (R,35, İŞKUR tarafından işe yerleşti).

İş başvuru sürecinde sorun yaşamadan işe yerleştirilen engelli kadınlar da bulunmaktadır. Bu kadınları diğerlerinden ayıran en önemli özellik eğitim düzeylerinin daha yüksek olmasıdır. Eğitim imkânının sağlanmasında aile ve toplumsal yapının etkili olduğundan herkes bu imkândan eşit biçimde yararlanamamaktadır. Görüşmelerde sadece bir katılımcı, ailesinin tanıdığı fırsat eşitliğiyle eğitim hakkından yararlandığını ve istihdamda bu şekilde yer aldığını ifade etmiştir.

5.5. İş Hayatında Karşılaşılan Sorunlar

Genellikle kayıt dışı istihdamla beraber anılan sosyal korumasızlık, çalışma yaşamındaki önemli sorunlardan bir diğeridir. Bu grubun savunmasızlığı, büyük ölçüde, yoksulluktan ve sosyal güvenlik mekanizmalarından dışlanmalarından kaynaklanmaktadır. Yasal anlamda kayıt altına alınamayan bu grup ücret, örgütlenme, sosyal güvenlik, işçi sağlığı ve güvenliği, çalışma ve dinlenme süreleri gibi işçilik haklarından yararlanamamaktadır (Kaya ve Doğan, 2016: 1092). Mevzuata rağmen sigortasız çalışma, bir yandan çalışanları hastalık, işsizlik, yaşlılık ve iş kazaları gibi risklere karşı korunmasız bırakırken, diğer yandan da enfomel sektörün genişlemesine sebep olmaktadır (Alp, 2007: 58). Katılımcılar işverenlerden haklarını talep edemedikleri gibi mevcut işlerinde güvencelerinin de olmaması dolayısıyla yaşanabilecek herhangi bir aksaklıkta (işlerin yetiş(e)memesi veya özel durumlar konularında) yerlerine yeni bir kişinin bulunacağı tehdidiyle karşılaşmalarının en büyük sorunları olduğunu ifade etmişlerdir.

"... Çocuğumun rahatsızlığı dolayısıyla gelen siparişi tarihinde yetiştiremedim işveren 'en az sen kadar iyi ve bu işi yapabilecek yeterlikte ayrıca çocuğu da olmayan bir kişi varmış onunla mı çalışsam artık...' dediğinde işimizin var ama yok olduğunu anladım" (K, 44, Ev yemekleri yapıyor).

Katılımcılar, eğitim düzeylerinin düşük olması ve iş deneyimlerinin yetersizliği dolayısıyla da işverenlerin kendi çıkarları doğrultusunda çok daha rahat hareket edebildiklerini, pek çok işveren tarafından güvenlerinin suistimal edildiğini, çoğunlukla

da emek sömürsüne maruz kaldıklarını belirtmişlerdir.

"... Bu benim ikinci işim daha öncesinde de mağazada çalışıyordum. İşten ayrılmak istediğimde işveren sözleşme gereği çıkamayacağımı, eğer çıkarsam da para ödemek zorunda olduğumu söyledi. Durumu bir yakınımına anlattım onun yardımıyla o işten çıktım. Ancak gerek bizim deneyimsizliğimiz gerekse de eğitimsizliğimiz dolayısıyla kandırmaya, kullanmaya çalışıyorlar (S, 18, Reyon çalışanı).

Modern toplumlarda ortaya çıkan yeni çalışma şekilleri, eğreti istihdamda yoğunlukla istihdam ediliyor olması, mevcut yapısında da düşük ücret, sosyal güvence yetersizliği ve belirsizlik gibi riskleri bünyesinde barındırması dolayısıyla kadının çalışma yaşamındaki statüsünün düşük olmasına sebebiyet vermektedir (Çakır, 2019: 568).

"Eşim de boya, badana işleri yapıyor. Onun da benim de sigortam[ız] yok. Rahatsızlandığımızda çok çok büyük bir sorunumuz olmadığı sürece hastaneye gitmiyoruz, gidemiyoruz. Muayene, ilaçlar vb. maliyeti yüksek oluyor (P, 35, Evde İşleme yapıyor).

Özellikle evde iş yapan kadınlar eşlerinin de sigortalı işte çalışmadığından sosyal güvencelerinin olmadığını ifade etmiştir. Sağlık sorunlarında ciddi mağduriyetler yaşadıklarını, aylık gelirleri dışarıdan BAĞ-KUR primlerini ödemelerine de imkân vermediğinden sigortasız yaşamak zorunda kalmalarının en büyük sorunları olduğunu ifade etmişlerdir.

5.6. Deneyimden Devşirilen İyileştirme Önerileri

Kayıtlı, güvenceli istihdam edilen kadınların diğer kadınlara göre çalışma hayatında daha az sorunla karşılaştıkları, çalışma saatleri, mesai, ücretler konusunda süreçlerinin belli ve net olması söz konusudur. 15 katılımcı ile gerçekleştirilen derinlemesine görüşmelerdeki araştırma bulguları toplumsal cinsiyet eşitsizliği, aile ve toplumsal yapı, düşük eğitim düzeyleri, yasal düzenlemeler, sosyo-ekonomik faktörler ve emek piyasasının talep yapısının Türkiye'de kadınların işgücüne katılımının önündeki engeller olduğu görüşünü desteklemektedir.

Katılımcılar çalışma hayatına katılmadan önce engelliler için eğitim hayatında engel durumlarına göre düzenlemeler yapılmasını, ailelerin bu konuda desteklenmesi gerektiğini belirtmiştir. Bu tür yollarla eğitim düzeylerinin yükselmesinin kendilerine gerek sosyal hayatta gerekse iş hayatında avantaj sağlayacağını düşünmektedir.

"Okul çağымda ergen psikolojisiyle arkadaşlarımın yanında kendimi kötü hissediyordum, özür lü, sakat gibi sözlerden dolayı okumak istemedim. Bizim zamanımızda daha katı bir yaklaşım vardı. İnsanlar durup bakardı. Ailem de üzüldüğümü gördüğü için ısrarcı olmadı. Ama bu durumdan zararlı çıkan da yine ben oldum. Her şeyi geçtim çocuklarımı yetiştirmekte bile zorlanıyorum. Şimdiki aklım olsaydı yapmazdım (L, 35, Evde işleme yapıyor).

Toplumsal hayatta cinsiyet eşitsizliği ve buna bağlı olarak geliştirilen eylem ve söylemlerin kişilerin eğitim, sağlık gibi temel insan haklarının ihlal edilmesine neden olduğunu ifade etmişlerdir.

"Çocukluğumu babam ve ağabeyimin okutmama kararıyla, genç kızlığımyı çalıştırmama kararlarıyla geçirdim. Hakkında karar verilen bendim ama kimse bana sormazdı. Evlendirildim, olmadı boşandım. Annem ve babamı da kaybettim şimdi onlar yok ama onların benim hakkımda verdikleri, bana zararı olan kararları hala var. Aşılması gereken şey kadın ya da erkek olarak değil insan olarak görmek ve haklarını kullanma imkânı sunmak değerlendirip değerlendirmemekte bireye kalmalı (Ş, 38, Apartman görevlisi).

Katılımcının ifadesi cinsiyet eşitsizliğini ve kadınların kendilerine biçilen rollerin içerisinde ne kadar mutsuz olduğunu göstermektedir.

Simone De Beauvoir'ın "İkinci Cins sırasında ihtiyaç duyulan mücadelenin farkına

vardım. Anladım ki, kadınların büyük bir çoğunluğu benim sahip olduğum seçeneklere sahip değildi, o kadınlar ki, aslında, o tanımlama yıkıldığında tamamiyle çökecek olan erkek egemen toplum yapısı içinde ikinci bir cins olarak tanımlanmışlar ve ele alınmışlardır. Ancak aynı diğer bütün ekonomik ve politik olarak tahakküm edilen insanlarda olduğu gibi, isyan çok zor ve yavaş gelişebilirdi. Bu insanlar önce o tahakkümün farkına varmalıydılar. Sonra, değişim için kendi güçlerine inandıydılar." (Url-3). Bu bilinç ve farkındalığın oluşması sevindiricidir çünkü yine Beauvoir'ın "Sadece erkek değildi kadını ezen. Kadın kendi hayatından sorumlu olmaktan vazgeçerek kendi kendini de eziyor" (Url-3) olmasını da engelleyecektir.

Görüşmelerde, kadınlar aleyhine geliştirilen iş tasnifinden katılımcıların olumsuz etkilendikleri, iş piyasasında kadın işi/erkek işi ayrımının yapılmasının kadın engellilerin kısıtlı alanda daha da zorlanmasına sebebiyet verdiği ifade edilmiştir Erkek işi tasnifi erkeklerin çoğunlukla metalaşmış, parasallaşmış bir değiş tokuş üretim tasnifinde yer almalarından dolayı erkeklerle özdeşleştirilmesinden kaynaklanmıştır. Ev işleri, çocuk bakımı, yaşlı bakımı gibi farklı üretim faaliyetleri kapsayan yeniden üretim ise üç başlık altında irdelenir: işgücünün yeniden üretimi, mevcut yaşamın sürdürülmesi için harcanan emek anlamında toplumsal yeniden üretim ve bir sonraki kuşağın yetiştirilmesi için harcanan emek olarak insanların yeniden üretimi; hepsi de görünmeyen kadın emeğidir (Özkaplan, 2009: 15).

"Özellikle Yozgat gibi iş olanakları sınırlı olan illerde zaten başvurabilecek iş sayısı az oluyor. Aynı zamanda çevrenin belirleyiciliği de yüksek olduğu için çalışacağın işin hem senin niteliklerine hem de çevrenin kriterlerine uygun olması gerekiyor. Bir de o işin gerek işveren gerekse de çevre tarafından ortamı veya işin niteliği gereği erkek işi olarak tanımlanması sizi en başta ellediği için başvuramıyorsunuz bile..." (V, 22, Reyon çalışması).

Böylece üretim/yeniden üretim ikiliği, kadın işi, erkek işi ayrımını da ortaya çıkarmıştır. Katılımcılar öncelikle engelliler için istihdam alanlarının genişletilmesi ve kadın işi/erkek işi ayrımının ortadan kaldırılması gerektiğini savunmaktadırlar.

Sonuç

Kadınların sosyal ve ekonomik gelişimleri işgücüne katılımları ile yakından ilgilidir. Kadınların çalışma yaşamından dışlanmaları temelde eğitim ve meslek edinmedeki fırsat eşitsizliği ile başlamakta, ücret ve kazançlar, işe alma, işten çıkarma gibi diğer uygulamalarda karşılaştıkları ayrımcı uygulamalar ile sürmektedir. Oysa işgücüne katılım engellilere gelir sağlamakta, aile ortamı kurmaya yardımcı olmakta, sosyal dışlanmayı önlemekte ve engellileri toplumla bütünleştirmektedir.

Görüşme yapılan katılımcıların çoğunluğu (10 kadın) Yozgat merkez ve köylerinde ikamet etmekte kayıt dışı, evde, esnek çalışma şeklinde ücretli istihdam edilmektedir. Diğer katılımcılar ise İŞKUR Yozgat İl Müdürlüğü'nün raporlarında da görüldüğü üzere 2009-2017 yılları arasında, yani 8 yılda Yozgat ilinde işe yerleştirilen 28 engelli kadın arasında yer alan 5 kadındır. Bu çalışma İŞKUR tarafından işe yerleştirilen kayıtlı, sigortalı işlerde çalışan engelli kadınlarla da görüşülerek kayıtlı ve kayıtdışı istihdam farklılıklarını ortaya koyması açısından da önem taşımaktadır.

Katılımcılar genellikle kayıtdışı, sigortasız işçi olarak çalışmaktadır. Görüşmelerde bu duruma ilişkin çift yönlü işleyen bir sürecin olduğu gözlemlenmiştir. Katılımcılar engelli oldukları için beklenti geliştirmemekte, sunulan koşullara rıza göstermekte, işveren kesimi de ucuz işgücü olarak engelli emeğini kullanmaktadır. Görüşmelerde katılımcıların tamamının özellikle vurguladığı nokta ise Yozgat gibi gerek iş imkânlarının kısıtlı olduğu gerekse de toplumsal cinsiyet kalıp yargılarının hala varlığını sürdürdüğü bir ilde yaşamının kendileri için mevcut sorunlarına ek sorunlar yarattığıdır. Araştırmanın teorik bölümünde de değinildiği üzere engelli istihdamında bölgelerin

gelişmişlik düzeyi önemli bir belirleyici faktör olmaktadır.

Çalışma hayatında kadın denildiğinde cam tavan sendromu, eşit işe eşit ücret verilmemesi sorunları, cinsel taciz, her iki cinsiyet için de geçerli olmakla birlikte mobbing gibi kavram tanımları üzerinden sorunlardan bahsedilmektedir. Kadınların çalışma hayatında istenilen düzeylerde istihdam edilememelerinde bu şekilde ekonomik ve kültürel nedenlerin ağırlıkta olduğu görülmektedir. Engelli kadınlar için de tüm bu süreçlere ek olarak engel durumları süreci olumsuz etkilemektedir. Özellikle eğitim, istihdam gibi alanlarda imkân sunulmaması veya fırsat eşitsizliği engelli bireylerin toplumsal kaynaklara erişmelerini engellemekte, onları edilgen hale getirmektedir.

Bu sorunlara yönelik iyileştirilmelerin gerçekleştirilebilmesi için öncelikli olarak yapılması gerekenler engellilik gerçeğinin kabul edilmesi ve engelli bireylerin işlevsel hale getirilmesidir. Sosyal dışlanma riski yaşayan engellilere istihdam alanı ve mesleki rehabilitasyon imkânları sunularak toplumla bütünleşmeleri sağlanmalıdır. Engelli ve kadın işgücü istihdamını artırmaya dönük politikalar belirlenip uygulanmalı, engelli istihdam yöntemleri geliştirilip, çeşitlendirilmeli, engelli kadın işgücü istihdamına dönük belirlenmiş bir politika bulunmaması da sorunun çözümü konusunda engel oluşturmaktadır bu engel ortadan kaldırılmalıdır.

KAYNAKÇA

- AKBULUT, S. (2017). *Normallerin narsisizminin yarattığı kentte, engelli kentin yalnızızdır!* (İçinde: beyond.istanbul: mekanda adalet ve sakatlık). İstanbul: Mart Matbaacılık.
- AKSAÇ, T. G. (2017). Yaşamın içindeyiz! (İçinde: beyond.istanbul: mekanda adalet ve sakatlık). İstanbul: Mart Matbaacılık.
- ALP, A. (2007). *Yeni çalışma biçimleri ve değişen aile yapısı bağlamında çalışan kadınlar*. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı Tezsiz Yüksek Lisans Projesi.
- BİLSİN, E. ve BAŞBAKKAL, Z. (2014). Dünya'da ve Türkiye'de engelli çocuklar. *Ege Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi*. 30(2).
- BURCHARDT, T. (2001) "Moving in, staying in, falling out: employment transition of disabled people", Manuscript prepared for B/ps 2001 Conference, 5-7 July Colchester, Essex, England.
- ÇAKIR, H. (2019). İstihdamda yer almayan kadının kamusal alandaki görünmezliği. *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (24).
- ERDOĞAN, O. (2017). İnsan hakları bağlamında engelli kadınların sosyo-ekonomik sorunları: trabzon ili örneği. *HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 6(14).
- ERDUT, T. (2005). İşgücü piyasasında enformelleşme ve kadın işgücü. *Çalışma ve Toplum Dergisi*, (6).
- EYÜBOĞLU, A., ÖZAR, Ş. ve TANRIÖVER, T. H. (2000). Kentlerde kadınların iş yaşamına katılım sorunlarının sosyo-ekonomik ve kültürel boyutları. Başbakanlık Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü.
- FINE, M. ve ASCH, A. (1981). Disabled Women: Sexism without the Pedestal. *The Journal of Sociology and Social Welfare*, 8(2).
- GENÇ, Y. (2015). Engellilerin sosyal sorunları ve beklentileri. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 35(2).
- GENÇ, Y. ve ÇAT, G. (2013). Engellilerin istihdamı ve sosyal içerme ilişkisi. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 8(1).
- GÜNEY, D. ve GÖLLER, V. (2014). *Konaklama işletmelerinde engelli istihdamı:*

potansiyel engelli iş görenlere yönelik bir uygulama. A. Kılıçlar (Ed.), Gazi Üniversitesi Turizm Fakültesi 15. Ulusal Turizm Kongresi: Engelsiz Turizm (ss. 1014- 1022). Ankara: Nobel Yayınları.

HARTMANN, H. (2012). Marksizmle Feminizmin Mutsuz Evliliği. (içinde, G. A. Savran ve N. T. Demiryontan *Kadının Görünmeyen Emeği*). İstanbul: Yordam Kitap Basın ve Yayın.

KARABULUT, A. (2017). *Ataerkil ideolojinin toplumsal cinsiyet çerçevesinde ortopedik engelli kadın ve erkeklerin deneyimlerine yansımaları*. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Hizmet Anabilim Dalı.

KARADENİZ, O. (2011). Türkiye’de atipik çalışan kadınlar ve yaygın sosyal güvencesizlik. *Çalışma ve Toplum Dergisi*.

KAYA, M. ve DOĞAN, B. B. (2016). Esnek Çalışma Modeli: Ev Eksenli Çalışma. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(58).

KUZGUN, İ. (2008). Türkiye’de ücret karşılığı özürlü kadın işgücü istihdamının belirleyici değişkenleri. *Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi*. 19(2).

ÖZKAPLAN, N. (2009). Duygusal emek ve kadın işi/erkek işi. *Çalışma ve Toplum Dergisi*. Sayı:2.

ŞENESEN, G. G., PULHAN, E. ve ÖZAR, Ş. (2000). Kadın istihdamı için yeni perspektifler ve kadın işgücüne muhtemel talep. Başbakanlık Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü.

VATANDAŞ, C. (2007). Toplumsal Cinsiyet ve Cinsiyet Rollerinin Algılanışı. Sosyoloji Konferansları.

YILMAZ, S. (2008). Toplumsal cinsiyet rollerinin günlük hayattaki yansımaları: çorum/ alaca örneği. *İmgelem Dergisi*. Sayı.2.

Raporlar:

ÇALIŞMA VE İŞ KURUMU YOZGAT İL MÜDÜRLÜĞÜ (2018). 2017 Yılı Faaliyet Raporu.

T.C. BAŞBAKANLIK DEVLET İSTATİSTİK ENSTİTÜSÜ BAŞKANLIĞI VE T.C. BAŞBAKANLIK ÖZÜRLÜLER İDARESİ BAŞKANLIĞI. (2002). Türkiye Özürlüler Araştırması. Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası.

T.C. BAŞBAKANLIK ÖZÜRLÜLER İDARESİ BAŞKANLIĞI (2008). Özürlüler Kanunu ve İlgili Mevzuat (3.baskı). Ankara: T.C. Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı Yayınları.

İnternet Kaynakları:

Url 1: *Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü. "Engelli ve Yaşlı İstatistik Bülteni (Mart 2020)* Erişim Tarihi: 05.06.2020,

<https://ailevecalisma.gov.tr/media/42250/istatistik-bulteni-2020-mart.pdf>

Url 2: *Convention on the Rights of Persons with Disabilities and Optional Protocol, United Nation*. Erişim Tarihi: 05.06.2020,

<http://www.un.org/disabilities/documents/convention/convoptprot-e.pdf>

Url 3: *Kadının üzerindeki edilgenlik pelerini yırtıp attı: Simone De Beauvoir*.

Erişim Tarihi: 13.07.2020 <https://gazetekarinca.com/2017/10/kadinin-uzerindeki-edilgenlik-pelerini-yirtip-atti-simone-de-beauvoir/>

ÖZİDA (2006). *Türkiye Özürlüler Araştırması Temel Göstergeleri*, Erişim Tarihi: 11.11.2019, <http://www.ozida.gov.tr/arastirma/oztemelgosterge.htm>

ÖZİDA (2006). *Türkiye Özürlüler Araştırması Temel Göstergeleri*, Erişim Tarihi: 05.11.2019, <http://www.ozida.gov.tr/arastirma/oztemelgosterge.htm>

Summary

Determining the problems experienced by women with disabilities in areas that are a direct indicator of gender inequality, and following interviews with 15 women with disabilities, the data obtained from the analyzes conducted under the headings of u disability status, working time, the processes of employment of disabled people, problems encountered in business life and what can be done to improve disabled employment " This is a descriptive field research in terms of aiming to provide solutions to possible problems in the light of the aim.

In this research, it is aimed to investigate the problem experienced by disabled women with employment processes by associating them with gender concept. Gender inequality is most prominent in terms of income distribution, decision-making, social status, education and health. From this point of view, it is aimed to determine the problems experienced by women with disabilities in areas that are a direct indicator of gender inequality and to determine the factors that affect them.

In this research, qualitative research method, which states that human actions contain subjective meanings, is used to express that subjective perceptions are as important as numerical data in human researches. With this method, it is aimed to understand how women perceive and make sense of the situation in their own words. In addition to the in-depth interviews, field notes observed during data collection were also included in the study. In the study, women were reached with snowball sampling which is a sampling type in which a sample case in a network was started and then determined other case studies based on the information about the related relationships from that case. What is important in snowball sampling is that each person or unit is connected directly or indirectly with another.

In the interviews, women mentioned that the problems experienced due to gender inequality are an obstacle that prevents them from being disabled in their lives. They strengthen their theses with the fact that male disabled people are in a better position in employment than they do. They stated that their rights (education, employment, etc.), which were violated due to being women, turned into a more compelling process by being disabled.

The employment of women who cannot receive education is also hampered, and disability and poverty often coexist. Disability is both the justification and the consequence of poverty. Women with disabilities are highly affected by poverty and discrimination. In researches comparing disabled men and women with disabilities, it was found that women with disabilities were more affected by poverty and discrimination. When women with disabilities receive education, they will pave the way for their employment and prevent the formation of poverty. In this way, interrelated problems will be solved. In addition, the creation of work environments for disabled people and the opening of workplaces will accelerate their integration and integration with society.

Women with disabilities are more discriminated against than women without disabilities. It is important to inform and encourage the private sector about the employment of women with disabilities. It should be encouraged to apply for a job and the private sector should be helped in this sense; they should be made aware of the creation of appropriate physical conditions both for recruitment and for the disabled. As recruitment increases, income levels rise, making it easier for them to participate in social life.

When the employment of people with disabilities in Turkey examined methods; the quota system, which is based on the necessity of employing a certain proportion or number of disabled people in the field of employment and which aims to increase the employment of disabled people, and that the state is supported technically and financially by the state in order to create vocational improvement and employment for disabled people who are difficult to gain into the normal labor market. It is seen that the incentive method is preferred more like protected workplace method.

The priority is to ensure that the disabled individual is functional by accepting the fact of disability. People with disabilities who are at risk of social exclusion should be provided with employment opportunities and vocational rehabilitation opportunities to integrate with the society. Policies to increase the employment of women with disabilities and women should be determined and implemented.

EK 1: KATILIMCI BİLGİLERİ

Kod Adı	Engel Durumu	Yaşı	Öğrenim Durumu	Medeni Durumu	Mesleği	(Varsa) Aylık Geliri
X	Dil ve Konuşma Engelli	35	İlkokul	Evli	Evde İşleme Yapıyor	1.600 TL (sabit değil)
Y	Ortopedik Engelli	44	İlkokul	Evli	Terzi	2.500 TL
Z	Ortopedik Engelli	29	Lisans	Evli	İŞKUR tarafından işe yerleştirildi.	4.000 TL
K	Dil ve Konuşma Engelli	44	İlkokul	Evli	Ev Yemekleri Yapıyor	2.000 TL (sabit değil)
L	Ortopedik Engelli	35	İlkokul	Evli	Evde İşleme Yapıyor	1.600 TL (sabit değil)
M	Ortopedik Engelli	27	Lise	Evli	Temizlik Görevlisi	2.200 TL
N	Ortopedik Engelli	35	Ortaokul	Evli	Evde İşleme Yapıyor	1.600 TL (sabit değil)
P	Dil ve Konuşma Engelli	35	Ortaokul	Evli	Evde İşleme Yapıyor	1.500 TL (sabit değil)
R	Ortopedik Engelli	35	Lisans	Evli	İŞKUR tarafından işe yerleştirildi.	4.000 TL
S	Ortopedik Engelli	18	Ortaokul	Bekâr	Reyon Çalışanı	1.200 TL
Ş	Süreğen Hastalık	38	İlkokul	Boşanmış	Apartman Görevlisi	1.600 TL
Q	İşitme Engelli	19	Lise	Bekâr	Evde İşleme Yapıyor	1.200 TL (sabit değil)
T	İşitme Engelli	42	İlkokul	Evli	Ev Yemekleri Yapıyor	1.600 TL (sabit değil)
V	Süreğen Hastalık	22	Lise	Bekâr	Reyon Çalışanı	1.200 TL
W	İşitme Engelli	29	Lise	Bekâr	Evde İşleme Yapıyor	1.500 TL